

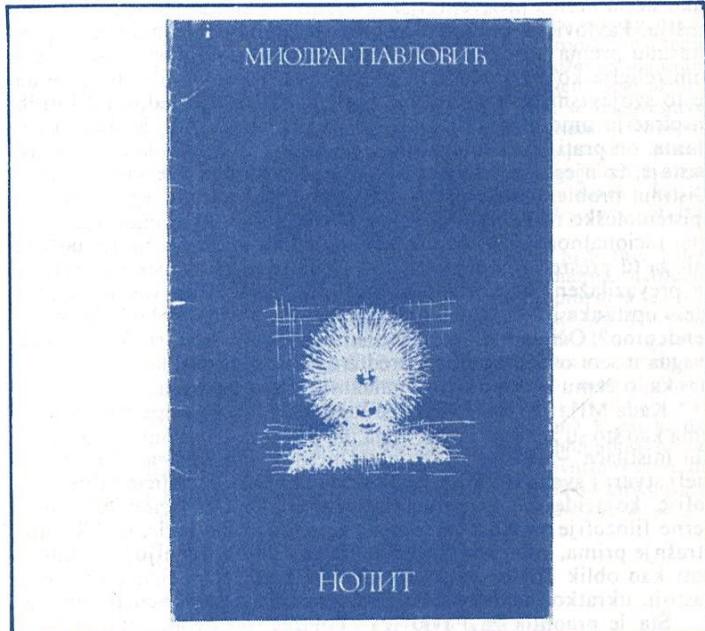
filozofija arheologije

dragoslav srejović

Ja sam imao čast i sreću da pojedine delove ove knjige čitam još u rukopisu i već tada sam bio s jedne strane oduševljen onim što sadrže, a, s druge strane, i zbumen podacima, često onim iz arheologije, koje je meni bilo teško u prvom trenutku da pratim, da pratim misao M. Pavlovića koja bi meni trebalo da bude bliska i kojoj bi ja trebalo da budem vičniji nego što je on. Ovde je maločas rečeno kako je M. Pavlović naš veliki pesnik, eseist, antologičar, da je on naš dramski pisac, da je on pisac lepe pripovedne proze, a ja mogu mirno dodati da je on u neku ruku i naučnik, bar na mestima gde se bavi arheologijom. Kolega Čelebonović je već istakao dva ili tri takva mesta za koja ja isto smatram da su izvršna i sasvim originalna, da predstavljaju veći doprinos arheološkoj nauci nego knjige i knjige arheologa o značenju, recimo, paleolitske umetnosti, koja je doskoro bila svedena na imitativnu magiju ili na neke primitivne i divljačke rituale. Ali knjiga koju sam u celine pročitao kad se pojavila i koju sam sada, kad sam bio pozvan da na ovom mestu govorim, ponovo pogledao, misleći da treba samo da se podsetim, donosi toliko novog, da ni za ceo dan nisam mogao da savladam nekih dvadesetak ili tridesetak stranica. I tu takođe želim da podvučem i ponovim ono što je i kolega Čelebonović rekao, da ono što je često na margini u knjizi M. Pavlovića to bi za mnoge od nas bio poseban članak, a možda i posebna knjiga. Nadam se da nas trojica nemamo ambicija da izložimo sve sadržaje ove knjige; mi više o njoj razgovaramo da bismo diskutovali sa onima koji su je pročitali i podstakli one koji nisu da je što pre pročitaju, da se obogate, da uživaju, da se vesele zajedno s nama što nam je M. Pavlović priredio jednu lepu, raskošnu gozbu. Ja ču se ovde zadržati na onome što je mene taklo u toj knjizi, naravno, pre svega ono što se odnosi na arheologiju. Kod M. Pavlovića arheologija, međutim, nije konvencionalna nauka o starinama. Pavlović doteč bit te nauke, bavi se filozofijom arheologije koja treba da pruži odgovore na fundamentalna pitanja o značenju ljudskog poнаšanja kroz istoriju.

Da, rekao sam da je M. Pavlović i naučnik ili bar da je arheolog kao što sam ja, jer ja, ma koliko hteo i žeo da objasnim jednu stvar, iznad mene stoji cela istorija arheologije unazad koja me opterećuje i obavezuje. Ta tradicija može biti beskrajno dragocena i dobra, ali u isto vreme ona znači jedan beskrajni balast i opterećenje; ja prostoznam dokle smem da idem i kuda ne smem da idem. Miodrag Pavlović nema tog balasta, on zna arheologiju, on voli arheologiju, on ide hrabro i tu se kreće kao absolutni gospodar koji nema straha. Naučnik je uplašen sam po sebi; baveći se naukom uvek vršimo autocenzuru u našem načinu mišljenja i tako postajemo ipak ljudi koji raciji daju jedino pravo glasa, dok onaj drugi deo potiskujemo u sebi, onaj deo koji svaki naučnik nosi, deo pesnika. No vreme teče, a ja sam htio da istaknem neke delove Pavlovićeve knjige. Na prvim stranicama već ima jedna divna stvar o Ahilu i kornjači, koja je jedan poseban esej. Tu M. Pavlović govori o iskazu protiv očiglednosti, opet nešto čudovišno, nešto što je tako na prvi pogled jasno, obično, u svakodnevnom životu prisutno, a o čemu malo razmišljamo. Zatim, on uvodi ili predlaže izvesne nove termine, on govori o zookratiji, o vladanju životinja nad čovekom, jedan pojam isto tako nov da bi se moglo o tome posebno razgovarati. Tu su i njegove misli o smrti i o početku. To su fundamentalne teme. Svi hoćemo da ovladamo znanjima o počecima, o poreklu stvari. I na žalost to pitanje, koje je ponuđeno arheozima, ostaje bez odgovora. A odakle to naše traganje za počecima kad mi u svom individualnom, ličnom doživljaju života nemamo osećaj početka? Gde je naš početak? U nekim prvim sećanjima, u nekim zamagljenim događajima... Mi sami nemamo nikakvog početka već ga izmišljamo sa datumom svog rođenja, sa određivanjem svojih roditelja i time sami sebe ubedujemo da neki početak postoji. Gde je kraj? Mi kažemo da je to smrt i da je to tako očigledno. A postoji i iskaz protiv očiglednosti, jer će isti taj kraj nama izgledati kao što nam izgleda početak: on će se rasplinuti u nečemu što je neodređeno. I mi u samoj svojoj sudbini, u svom individualnom biću doživljavamo nešto što je prava stvarnost, to jest, da nema nikakvih granica, da se sve rasplinjuje u jednom kontinuumu, a koji mi veštacki, da bismo mogli da ga savladamo, ograničavamo godinama rođenja i smrti. To što mi ne možemo da prouknemo gde su naši počeci, a gde naši krajevi, nikako ne znači da moramo sebe da obmanjujemo. Prema tome, čoveku je dato da naslučuje nešto što je, čini mi se, jedna viša stvarnost, a koju on, zbog potrebe da pošto-

poto ovaj svet ima početak i kraj, to jest istoriju, stalno previda. Jer čim se hoće istorija, onda se dobijaju sve te konvencionalne sheme, sve te goleme laži o životu. Čitajući knjigu Miodraga Pavlovića mi otkrivamo i arheologa, ali arheologa iza kojega je pesnik; drugi fragment je filozofski, ali opet osetite da je tu prisutan i pesnik... Da dalje ne redam sve ono što je Miodrag Pavlović ostvario u eseju, pripective ili drami... Iza svega toga stoji pesnik, sve ono što pesnik nosi kao pojam, to jest mogućnost dubljeg, višeg i pravilnijeg sagledavanja nego što je nama ostalima dato. Zato je ovo knjiga najviše mudrosti, a, istovremeno, i svojevrsno poetsko delo.

odnos mita i oblika

sreten petrović

Imam nameru da govorim o prvom delu knjige u kome se problematizuje odnos *mita* i *oblika*. Kolega Čelebonović mi je pružio lepu mogućnost da krenem upravo iz ovoga pravca. Naime, ne bih se složio sa postavljanjem dileme: ili »forma« ili »oblak«. To su, po meni, dve različite stvari. Ako bismo tragali za tzv. »Arhimedovom tačkom« knjige, onda mi izgleda da je čitav problem knjige upravo u toj distinkciji »forme« i »oblaka«. U *OBLIKU* su već suspendovane krajnosti »čistog haosa« ili »čiste materije« i »forme«, shvaćenih u filozofskom značenju. Naime, »forma« logički prethodi *oblaku*, ali i samoj »čistoj materiji«. *Oblak* je nešto između. Zbog toga je neophodno čuvati ovu distinkciju, posebno kada je reč o filozofskom pristupu stvari, budući da je »forma« apstraktni filozofski pojam, koji realno, supstancialno, pod sobom još nema »sadržaja«; ona je ispraznjena od »sadržaja«, kao što je, na drugoj strani, »materija« u smislu tvari, haosa, takođe apstrakcija i sasvim je s one strane forme kao misaone supstancije. Doduše, forma intendira ka materiji, ali ona još nije ni sa njom ni u njoj. *Oblak* je upravo susret obaju supstancija, tačnije, to je materija oposredovana formom; ona postoji na tzv. transcendentalan način, u prostoru i vremenu.

Cini mi se da je osnovni problem knjige Miodraga Pavlovića – posebno deo koji mene zanima – problem »oblakutka«, to zbiranje u meduprostoru, unutar jedne i druge supstancije, filozofski strože rečeno, između subjekta i objekta. Subjekt i objekt su termini koje Pavlović ne koristi u knjizi, ali oni su prepoznatljivi. Moja je ambicija da »stegnem« ovaj Pavlovićev tekst, kako bih iz njega mogao izvesti ili rekonstruisati jednu mogućnu estetičku teoriju i, potom, na osnovu toga, sagledao što je to »novo« u knjizi. Posebno je važno da se odgovori na pitanje: da li postoje i kakve su idejne veze Pavlovićevog teksta ne toliko, možda, sa Hegelovim konceptom, koliko sa romantičkom naturfilozofijom i sa Selingo-

vom, pre svega. Odmah da kažem, učinilo mi se da ovde čak ni Šeling ne može pomoći, jer bi i Šeling i romantičari sasvim drugačije problematizovali pitanje »oblutka« – te, kako mi izgleda, centralne teme knjige. Pokušao bih, najzad, da iz jedne takve a moguće »poetike oblukta« razjasnim u diskusiji već naglašen »subjektivirani« prikaz ličnosti slikara koji Pavlović daje u poslednjem delu rasprave.

Najpre o *mitu* kao »svojevrsnoj« ili »očiglednoj laži«. Pavlović smatra da je ova »laža« potrebna čoveku, da ona izvire iz osnova čovekove egzistencije. Dakle, mit nije nešto što se jednom dogodilo, odigralo, i potom, u daljem istorijskom kretanju iščeško i to tako što bi prema prosvjetiteljskoj shemi bio zamenjen racionalnom mišlju. Pavlović, s pravom, ne pristaje na ovu racionalističku predrasudu prema kojoj iz »mita« sve nastaje: umetnost i nauka, delom religija koja i sama biva prevladana. Pavlović o mitu kaže da je to svojevrsni otvoreni oblik koji svagda ostaje jedna od bitnih inspiracija umetnosti, ali, ono što je primarno, mit je neka konstanta, on prati ljudsku egzistenciju. Šeling bi rekao da iz mita sve nastaje, iz njega se izliva, i u njega se ponovno sve vraća, uvire. Uistinu, problem mita nadaje se iz one realnosti ili egzistencije i epistemološke teskobe, u kojoj se čovek našao, ne mogavši da svojom racionalnom mišlju zaokruži pogled na ono sa čime je suočen; mit ga tu presreće; on je rezultat te potrebe za transcendentijom, za prevazilaženjem horizonta čovekove nemoći da vaskoliki problem opstanka i sveta totalizuje, racionalno shvati. Otkuda to transcendentno? Očigledno, reč je o unutrašnjem nemiru koji čovek svagda u sebi oseća, posebno pred činjenicom smrti, konačnosti opstanka, o čemu u ovoj knjizi nalazimo dosta primera.

Kada Mija Pavlović govori o tome da filozofija operiše elementima kao što su zemlja, vatra, voda, na primer – i tu polazi od antičkih misilaca – dok mitologija i umetnost idu na praoček, na temelj stvari i sveta, onda se jasno ocrta granica tradicionalne filozofije, koja ide na elemente (hajdegerovski *Das Seiendes*) i moderne filozofije sa Hajdegerom na čelu, koju Pavlović, čini se, unutrašnje prima, već zbog činjenice da se i sam opredeljuje za umetnost kao oblik kojim se doseže do biti sveta (*Das Sein*). Pavlović nastoji, ukratko, da filozofski problematizuje fenomen praočeka.

Šta je praoček za Pavlovića? Polazeći od ovoga pitanja hteo bih, takođe, da dešifrujem, da izvedem, najzad, neke pretpostavke jedne u knjizi implicitno date Pavlovićeve »poetike«. Naime, kada je Pavlović govorio o tome da je geometrizam, odnosno, simetrija, nešto što ima svoje poreklo, nešto što je ikonsko, ali da nije povezan sa prirodom, onda mi se pomenuta teza, u prvi mah, učinila problematičnom, budući da sam od početka imao uverenje da se pred pronom nalazi misilac i pesnik (M. Pavlović) za koga je mit, kao važna kategorija, upravo pokušaj sinteze jednog i drugog pola svetskih sila i supstancija, svetla i tame, geometrizma Razuma i iracionalizma Života. Jer, tu se negde i začinje mit, tu počinje i umetnost, bar prema Šelingu i romantičarima koji su vidna inspiracija našeg pesnika. Međutim, prema tom istom Šelingu koji je favorizovao prirodu kao bitni element sveta, u njegovoj filozofiji mitologije priroda dobija jedno sasvim drugo, iznenadujuće, obeležje. Naime, upravo *simetrija, geometrijsko, dakle, racionalno*, što Pavlović smatra da predstavlja obeležje tzv. »druge prirode«, »veštačke«, »nadgradene«, »tehničke«, »racionalne«, proizvod je instinkta kao univerzalne svetske sile; priroda započinje simetrijom, kristalizacijom i to tako da što je neki primerak anorganskog, odnosno, organskog sveta na nižem stupnju evolucije da je simetria vidljivija. I čovek se rada upravo onda kada je u organskom svetu uznapredovala Moć za oblikovanjem, tačnije, kada oblikovorena svest nastoji da sruši ovaj mit i usud instinktivnog, kada individuum – do tada sasvim supsumiran pod Opšte i diktum Univerzalnog obrasca i shematsizma Roda, počinje da se individualizira. To je i prvi nagoveštaj istorijske egzistencije. Onoga časa kada, po rečima Šelinga, počinje ionografski proces, kao prvi proces individualizacije čoveka, kada se čovek izdvaja od Roda, kada želi da bude nešto drugo od Drugog i Roda, tada uskršava Ljudsko u pravom smislu.

O tome problemu, razume se na drugočačiji način, vanredno lepo i inspirativno govori i Mija Pavlović u knjizi, imajući u vidu problem »oblukta« i tematizujući na tom primeru fenomen oblikotvorne snage, mašte čoveka iščešle civilizacije Lepenskog Vira, koja nastoji da stvari izmesti iz njihovog »prirodnog« reda ukidajući identitet stvari sa njima samima. Tada stvari dobijaju smisao po Čoveku. To izmeštanje stvari iz prvobitnog »reda« i konteksta u ovaj drugi, »osmišljeni« i »ljudski«, posledica je delovanja oblikotvorne fantazije jednako u samom mitu kao i u legendama, u poeziji i religiji. Reč je o onom trenutku čovekove egzistencije kada se rada »oblutak«. Dakle, oblukat je u ljudskom smislu nešto »disimetrično«, delom i iracionalno; sve dotele postoji saglasnost sa romantičkom estetikom i Šelingovom, takođe. Međutim, u daljem izvedenju ove ideje, kako mi izgleda, postoje i izvesna neslaganja našeg pesnika sa romantičkom filozofijom. Evo o čemu je reč. Imam utisak da Pavlović smatra kako ovi drugi oblici, nastali u inspiraciji geometrizma i simetrije, ne mogu biti paradigma umetnosti. Međutim, upravo će te kod nemačkih romantičkih estetičara naći niz uka-

zivanja po kojima su prve i tako reči iskonske umetnosti čoveka, arhitektura i muzika one u kojima kao da primarno deluje Instinkt; Univerzalni Razum kome je sve u svetu, dakle i ljudsko, potčinjeno. I kod nas ima teoretičara, pa i umetnika, koji izjavljuju da je muzičar stvaralač koji je, kao individuum, u smislu vlastite slobode, ništa, da je on samo posrednik, medijum, kroz koji progovara Univerzalno sveto. Iz toga bi sledilo kao da je muzika (i arhitektura) umetnost ne sasvim antropološkog porekla, već da je kosmoloski uslovljena i da je u njoj ljudsko žrtvovano Univerzalnom.

S druge strane, u knjizi Mije Pavlovića s pravom se brani pravo na individualnost, na *principium individuationis*, upravo preko odbrane prava na »oblukta«, kao posledice čovekove kreativnosti, dakle, i mašte i izmišljanja i izmeštanja, suprotstavljanja tzv. velikom »prirodnom reduku«. Učinilo mi se da bi najispravnija intencija Pavlovićevog razmišljanja o fenomenu oblukta bila upravo pokušaj prevladavanja obeju krajnosti: poetike instinkta i poetike razuma. Reč je o svojevrsnoj »poetici oblukta«. Reč je o tome da je estetička kategorija takve poetike oblukta upravo »disimetrija«, kao metafora za pravo umetnika na kreativan, slobodan čin, a time i za afirmaciju ljudskog kao osobenog u svetu. No, kod Pavlovića kao da je umanjena važnost fenomena »racionalnog« i »simetričnog«. Ako je »oblukat«, po meni, srećno rešenje između čistog kruga (geometrije) i potpune *amorphnosti* (čistog haosa), onda se u njemu, kao u svojevrsnoj kategoriji »posebnog«, srećno stapaju oba horizonta, i time omogućava odbrana prava na ljudsku kreativnost muzičara, ali i na univerzalnije dejstvo *poetiskog* govora, dakle, i u medijumu izvan ljudskog, kao puko prolaznog i istoričnog. Pavlović, mestimčno, daje mogućnost da se njegova implicitna »poetika oblukta« do kraja svede na *disimetriju* kao nesimetriju, i time pokaže, implicitno, da su neke umetnosti u ljudskom smislu ikonski, kakve su poezija, književnost i likovne umetnosti u takvoj koncepciji »loše« bi prošle tzv. »geometrijske« umetnosti, one, naime, koje se utemeljuju na principu »matematičkih«, »sferičnih« proporcija, kakva je muzika.

Pavlović će me, svakako, demantovati ako grešim, ali ostajem pri tome da je utisak kako »poetika oblukta« postaje mnogo primerenija onda kada se primenjuje na tzv. literarne i govorne umetnosti, ali teško opstaje onda kada je potrebno da se rastumače druge umetnosti koje nastaju iz obrazaca »reda« i »harmonije«, »simetrije« i »geometrije«.

Nekoliko reči o motivima pesnika koji govori o slikarima na kraju knjige. Kolega Čelebonović je dobro osetio da Mija Pavlović piše i govori samo o onim slikarima koje na izvestan način intimno prima, doživljava, koji mu leže. Meni se čini da Pavlović i ne može drugačije pisati o slikarima, umetnicima. Čini mi se da su slike (a on uzima samo po jednu ili dve slike jednog slikara) u analizi i refleksiji Mije Pavlovića postale neka vrsta one iste inspiracije koju slikar ima posmatrajući neki išečak prirode, slikajući viziju. Slikar polazi od teme, prirodnog ili imaginarnog porekla, da bi, transpozicijom, uz pomoć likovnih sredstava, stvorio »nešto sasvim drugo«. Vrednost ovoga »drugog« ne meri se uporedivanjem sa »sadržajem«, »temom« od koje se pošlo. To su dva različita »reda« egzistencije. Tako i u esejima Mije Pavlovića. Vrednost njegovih eseja o slikarima ne meri se istorijsko-umetničkim merilima. Slikari su samo polazište za rad pesnikove imaginacije. Dela slikara transformisana su, transponovana na poseban način, postala su elementi jedne druge Celine i Smista. Sudovi u knjizi M. Pavlovića o slikarima nemaju aksiološki smisao: oni ne govore o delu, već su povod drugočačijim misaonim ciljevima.

Tekstovi predstavljaju deo razgovora održanog na TRIBINI UDRUŽENJA KNJIŽEVNIKA SRBIJE povodom knjige eseja iz oblasti likovne umetnosti PRIRODNI OBLIK I LIK Miodraga Pavlovića. Razgovor je priredio Petru Krdu.